

Віктор ГРУШКО

*Кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
grushko.vs@gmail.com*

Галина ГРУШКО

*Викладач-методист,
Державний професійно-технічний навчальний заклад
«Тернопільське вище професійне училище сфери послуг та туризму»,
Тернопіль, Україна
grushko.ge@gmail.com*

КРИЗА ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ГРОШОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Філософ Павло Тихомиров звернув увагу, що протягом історії людства безперервно точиться боротьба між одними і тими ж ідеями, які проте виступають часто під різними назвами, набуваючи при цьому щоразу нових форм. Розкриття смислових аспектів в основі життєдіяльності суспільства, як стверджує Сергій Кримський, дозволяє виявляти процеси періодичної актуалізації одних і тих же патернів, навколо яких періодично у певний специфічний спосіб організовується суспільство [3, с. 242-278]. В основі кожного патерну існує своя особлива система ціннісних орієнтацій, з опорою на які соціум визначає значимі для конкретної парадигми суспільні пріоритети.

Фундаментом сучасної парадигми розвитку суспільства, що наповнює сенсом життя сучасників, стали цінності, які утверджували мислителі епохи Просвітництва. Мислителі-просвітники прагнули звільнити суспільну свідомість від обмежень, які накладались на людей морально-духовним ідеалом, що культивувався в епоху панування релігії у всіх сферах життя європейських соціумів. На відміну від епохи Середньовіччя, критики теоцентричних ідеалів утверджували пріоритет практичної корисності над обмеженнями, які диктували цінності, пропаговані у Біблії [2, с. 247-260]. Згідно з твердженнями просвітників, релігійні норми відірвані від реалій, у яких доводиться жити людям. Обмеження, накладені на людей, абстрагованими від їх повсякденних потреб релігійними цінностями, на переконання поборників розширення рамок найрізноманітніших свобод, утримують суспільство у пітьмі забобонів і поневолюючих табу. Згідно з твердженнями мислителів-просвітників, які закликали до звільнення від дискомфортних релігійних обмежень, лише свобода від диктату надприродного дозволить людям досягати омріяного щастя у земній реальності.

Під впливом цих філософів розум і культ тілесних потреб стали визначати траєкторію, в руслі якої суспільство почало розвиватись після перемоги економічно активного прошарку суспільства. З цього часу вже не самообмеження чи шляхетна жертвовність формували ціннісний орієнтир для людей і траєкторію їх життя, а особистий егоїстичний інтерес [4, с.273-295]. При цьому цінність кожного представника суспільства стала визначатись не тим, скільки хто дає (жертвує) для спільного блага, а тим, на скільки та чи інша особа спроможна максимізувати свою особисту вигоду: більш успішні – нагромадити у своїх руках владу, ресурси, гроші, капітали; менш удачливі – одержати насолоду від масштабування процесу споживання найрізноманітніших благ. Очевидно, що цінності епохи культивування самообмежень і жертви опинились в антагоністичних відносинах з егоцентричними пріоритетами сучасного періоду розвитку суспільства.

На рівні окремо взятих егоцентричних осіб, людські бажання сприймаються в якості своєрідної святині, обмеження яких розглядається ними ледь не як замах на їх особисті права і свободи. Водночас за такою формою «самореалізації» приховується потакання людей нескінченному потоку своїх забаганок, в основі яких все у більшій мірі лежать вже не стільки їх природні потреби, скільки прагнення за будь-яку ціну вивищитись над навколишнім соціальним середовищем. Формально успіх у подібному вивищенні має демонструвати більш високу ефективність індивідів, яка у свою чергу часто стає наслідком результативності у втягуванні менш наполегливих у цьому змаганні у гонитву за черговими дозами споживання, а разом з цим експлуатація цих прагнень в інших людей.

Змагання усіх зі всіма за можливість зайняти більш високе становище у споживацько-грошово-капітало-владній ієрархії динамізує усі процеси у суспільстві, збільшує темп життя, у якому люди перетворюються у знеособлені додатки до глобального квазіекономічного механізму. Механізму, що втягує людство у своєрідний омут, у серцевині якого спекуляції на фондових біржах вже за допомогою штучного інтелекту, а на периферії зростаюча армія знедолених мешканців Землі, більшість з яких опиняються у стані зайвості для такої економіки. У цій квазіекономіці метою є зовсім не добробут людей і благополуччя суспільства, а змагальний процес концентрації капіталу, грошей, майна і влади, в якому переможців не може бути багато, у той час, як відсоток зайвих здатний зростати до нескінченності, якби не обмеження, які накладає скінченність всього у матеріальній дійсності.

Боротьба з релігійними обмеженнями розпочиналась із намагання надати саме людині чільне місце у суспільстві [5, с. 285-295]. Проте на нинішній час під впливом чергових хвиль науково-технічного прогресу і концентрації

капіталу частка зайвих людей невинно збільшується і може в осяжній перспективі дорости до критичних величин, несучи загрозу як виживанню для все більшої частини людей, так і безпеці сучасної цивілізації. Людина, як мірило всіх речей, з часом непомітно, для громадськості, з мети почала перетворюватись на засіб прогресу, а на сьогодні вже у своєрідну «валізу без ручки». На сьогодні все більше людей постають для висококапіталізованої цивілізації, в якості обузи, що потребує врахування інтересів і цієї частини соціуму, а разом з цим забезпечення у тому числі марнотних для нинішньої організації економіки членів суспільства необхідними ресурсами для підтримки їхнього життя. І це в той час, коли ця частина суспільства не є пріоритетом для сучасної квазіекономіки.

Окрім того, в разі досягнення штучним інтелектом певного рівня потужності люди, як конкуренти за споживання ресурсів, можуть перейти із стану зайвості у статус перешкоди на шляху до «прекрасного нового світу» розумних машин. На цей час вже склалась ситуація, коли кожен наступний успіх науково-технічного прогресу і концентрації капіталу наближає момент, після якого люди можуть втратити свою суб'єктність і можливість визначати свою подальшу долю. Подібна перспектива цілком реальна безвідносно до того, чи сам штучний інтелект здатний набути власної суб'єктності чи спрагли до абсолютної влади особи зможуть одержати можливість його використання у своїх егоцентричних інтересах [6, с. 108-119].

В основі сформованої динаміки лежить не лише раціоналізований егоїстичний інтерес, який націлений у першу чергу на реалізацію марнославних стратегій більш успішних прошарків суспільства у нагромадженні владних, майнових та інших ресурсів за рахунок стимулювання споживацьких запитів пересічних обивателів, важлива також і ефективність у досягненні бажаного. Ефективність у свою чергу визначається рухом до цілей у найшвидший і найменш ресурсозатратний спосіб. Разом з цим мета сучасної економіки з часом все менше пов'язується з необхідністю задоволення потреб звичайних людей – пересічні споживачі в дійсності не гегемони, як обґрунтовується у багатьох економічних теоріях, а об'єкт маніпуляцій і визиску. У сучасній економіці цінуються у першу чергу гроші, одержані від рядових споживачів, оскільки вони проявили себе, як найефективніший інструмент примноження могутності і впливу у розпорядженні учасників економічних змагань.

Усе вказує на те, що чергова хвиля науково-технічної революції викличе різке падіння попиту на робочу силу, що, з точки зору потреб ефективності, спричинить зникнення будь-якого сенсу утримувати величезну армію зайвих для такої економіки людей. Таким чином, гуманізм, як система цінностей, в якій панує культ людини і розуміння її як серцевини буття, врешті решт

еволюціонує до неочікуваного результату – необхідності визнання Homo sapiens як перешкоди на шляху прогресу і досягнення чогось досконалішого, розумнішого, ефективнішого, менш затратного [5, с. 497-518]. Людство, позбувшись у своєму житті більш вищої від себе і невідконтрольної собі інстанції в особі Бога, а разом з цим неприємних для себе релігійних обмежень, фактично, цим підготувало ґрунт до знецінення самої людини.

Усе вказує на те, що у прийдешній реальності найціннішим буде найпотужніший розум, найефективніший засіб примноження багатства, найменш затратний інструмент забезпечення функціонування і розвитку існуючої цивілізації. У такій дійсності певна динаміка цілком може продовжитися, можливо, набуде більш високих темпів і результативності, багато в чому зможе бути наповненою інтелектуальною продуманістю, проте навряд чи цю активність можна буде назвати життям, яке нестиме сенс більший, ніж підтримання механічного руху задля самовідтворення. Виробнича ефективність може мати сенс до моменту, поки вона підпорядкована звільненню людей від виснажливої рутинної праці і забезпечення їх засобами для нормального підтримання свого життя, але вона ж здатна набути смертоносних рис, коли буде підпорядкована обслуговуванню процесу концентрації капіталу і влади у все вужчого кола осіб. Зростання кількостей не може компенсувати відсутність можливості переходу людей, людства в цілому на якісно вищий рівень реальності, на якому пануватиме не механічний процес самовідтворення, а синхронія збагачених неповторним досвідом духовного розвитку, великої кількості особистостей.

З переходом людства від циклічного розуміння протікання часу до лінійного, від орієнтації на минуле, як на зразок для сучасного, до націленості на досягнення певного ідеалу у прийдешньому, майбутнє стало визначати повсякденний вибір людей. Рутинна вічного повернення була змінена на поступ: в епоху Середньовіччя – до духовно-моральної досконалості, а з часу перемоги ідей Просвітництва – до максимізації соціально-економічної успішності за допомогою нескінченного приростання потужності інтелекту, а на сьогодні - вже сили нелюдського розуму.

Звільнення від кабали природних циклів, яка утримувала людей протягом тисячоліть в рамках диктату їх біологічної природи, відбулось завдяки поширенню християнського світорозуміння в епоху Середньовіччя, Однак через кілька століть епоха домінування релігійних ідеалів змінилась секуляризацією, відмовою від культу надприродного і поверненням до пріоритетів, які у свій час вже призвели стародавній світ до загибелі. Постпросвітницькі покоління крок за кроком стали переорієнтовуватись з морально-духовного удосконалення людини на рух у напрямку заперечення

самих себе. При цьому ця динаміка, що несе очевидні екзистенційні загрози для людства, одержала назву «прогрес» або ж поступ, як пропагувалось, до чогось більш досконалого. Засіб, який формувався на початках для людей, перетворюється на сучасному етапі у загрозу для них.

Як у стародавньому світі, так і в нинішній час пріоритет біологічного завжди гарантував місце кожному внизу соціальної піраміди, у той час, як культ інтелекту відкривав шлях до влади і разом з цим непомітно, логікою свого розвитку підводив до нівелювання цінності життя і людини зокрема.

Безвідносно до того, чи цей процес розвивається об'єктивно чи свідомо кимось спрямовується у небезпечному напрямку, очевидно, що слід якомога швидше змінювати існуючу парадигму розвитку на таку, яка не нестиме небезпеки для людства. «Вікно Овертона», поза сумнівом, можна зміщувати і у протилежний бік. Без розгляду людини в більш ширшому контексті, ніж обмежені рамки часу і простору, буде неможливо вийти із ціннісної кризи, яку переживає людство на нинішньому етапі свого розвитку. Сенса – це завжди певний глибинний і прихований від поверхневого погляду зміст людського життя, категорія, яка завжди залишається поза увагою економіки. А без врахування цієї, здавалось би, ефемерності, люди, як зауважив Віктор Франкл, в час випробувань не демонструють здатності до виживання. Вже у найближчий час людство буде змушене зробити вибір між двома стратегіями свого майбутнього – цифровізовано-генномодифікованої чи духовної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушко В.С. Пошуки сенсів в хаосмосі реальності. Berlin: Globe Edit, 2020, 124 с.
2. Ільїн В.В. Фінансова цивілізація. К.: Книга, 2007. 528с.
3. Кримський С. Під сигнатурою Софії. К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 367с.
4. Седлачек Т. Економіка добра і зла / пер. з чес. Т.Окопна. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 520 с.
5. Харарі Ювал Ной Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля. 2018. 544 с.